

تحول و نوآوری در آمارهای بخش کشاورزی

افزایش ناگهانی و نوسان قیمت محصولات مهم کشاورزی نظیر گوشت قرمز و سفید، تخم مرغ، لبنیات و محصولات مهم زراعی و باغی (برنج، پیاز، سیب زمینی، گوجه فرنگی و انواع میوه‌ها) در چند سال اخیر، اهمیت تولید به موقع آمار در بخش کشاورزی را بیش از پیش نمایان ساخت.

نگاهی به انتشار منظم و به موقع آمارهای بخش کشاورزی در کشورهای توسعه یافته، اهمیت این موضوع را نشان می‌دهد. در اکثر کشورهای اروپایی آمار کشتار دام و تولید شیر به صورت ماهانه و در برخی کشورها مانند دانمارک، آمار تولید شیر به صورت روزانه گزارش می‌شود. در این کشورها تغییرات تولید محصولات زراعی و باغی با استفاده از روش‌هایی مانند تصاویر ماهواره‌ای و انتخاب نمونه‌های ثابت، پیش‌بینی و برای برنامه‌ریزی و مدیریت عرضه و تقاضا در بازار مورد استفاده قرار می‌گیرد. در ایالات متحده آمریکا برای پیش‌بینی میزان تولید محصولات باغی و خشکبار، اطلاعات مورد نیاز در بازه‌های ماهانه و به روش تلفنی یا اینترنتی گردآوری و میزان تولید هر محصول در انتهای فصل گزارش می‌شود.

نگاهی به آمارهای بخش کشاورزی در ایران نشان می‌دهد که بیش از ۹۲ درصد ارزش افزوده بخش کشاورزی به سه زیربخش محصولات سالانه (زراعی)، محصولات دائمی (باغی) و دامداری اختصاص یافته است. از طرف دیگر رتبه ایران در جهان از نظر تولید محصولات مهمی مانند، پسته (رتبه ۱)، زعفران (رتبه ۱)، خرما (رتبه ۳)، تعداد گوسفند و بره (رتبه ۵)، گوشت مرغ (رتبه ۹)، شیر (رتبه ۲۳) و مجموعه وزنی محصولات سالانه و دائمی (رتبه ۲۳)، که توسط سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد (FAO) به عنوان سازمان بین‌المللی مسئول امنیت غذایی منتشر می‌شود، اهمیت برنامه‌ریزی به منظور تولید آمار بهنگام برای سیاست‌گذاری در راستای مدیریت مصرف، صادرات و واردات محصولات کشاورزی را مشخص می‌کند.

واحدهای تولیدی کشاورزی در ایران شامل واحدهای کارگاهی (مرغداری‌های صنعتی، دامداری‌های صنعتی، گلخانه‌ها، واحدهای پرورش قارچ خوراکی، واحدهای آبی‌پروری خوراکی و شرکت‌های کشت و صنعت) و واحدهای خانواری (پرورش محصولات سالانه، محصولات دائمی و دام و طیور) می‌شود. مرکز آمار ایران آمارهای بخش کشاورزی را بسته به کارگاهی یا خانواری بودن واحدهای تولیدی کشاورزی به صورت سرشماری یا نمونه‌گیری گردآوری و نتایج آن را در قالب نشریات متنوع و اینفوگرافی منتشر می‌کند. آمارگیری از واحدهای خانواری به صورت نمونه‌گیری و با استفاده از چارچوب حاصل از سرشماری عمومی کشاورزی انجام می‌شود. آمارگیری از واحدهای کارگاهی غالباً به صورت سرشماری انجام می‌شود. از مهم‌ترین اشکالات برخی از این آمارگیری‌ها تأخیر در انتشار نتایج (به موقع نبودن)، عدم آمارگیری سالانه (بهنگام نبودن) و عدم اجرای برخی از آمارگیری‌های مهم در این بخش بوده است. با توجه به این مشکلات طی چند سال گذشته اقدامات مهمی به منظور رفع این اشکالات انجام شده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- آمارگیری از محصولات سالانه (زراعی)، محصولات دائمی (باغی)، دامی (گوسفند و بره، بز و بزغاله، گاو و گوساله، شتر و بچه شتر و گاومیش و بچه گاومیش) و طیور (گوشتی، تخمگذار، مادر و جوجه‌کشی): در این سه زیر بخش

مهم نتایج طرح‌های مرتبط با سطح برآورد استانی با سری زمانی سه ساله منتشر می‌شود. اجرای طرح آمارگیری زراعت از سال ۱۳۹۷ شروع شد. در این طرح آمارگیری علاوه بر گردآوری آمار تولید محصولات سالانه برای سال زراعی مورد نظر، پیش‌بینی سطح کاشت محصولات سال زراعی آتی نیز انجام می‌شود. در طرح آمارگیری باغداری، که اجرای آن از سال ۱۳۸۶ شروع شده، علاوه بر گردآوری آمار مربوط به سطح کاشت و مقدار تولید محصولات دائمی سال مورد نظر، پیش‌بینی تولید سال بعد نیز انجام می‌شود. گردآوری آمار مرتبط با دام از سال ۱۳۸۴ شروع و نتایج آن به طور منظم منتشر می‌شود. به‌منظور تولید آمار بهنگام از گوشت قرمز و شیر، دو آمارگیری جدید اندازه‌گیری تعداد و تولیدات دام سبک (گوسفند و بره و بز و بزغاله) از سال ۱۳۹۷ و اندازه‌گیری تعداد و تولیدات دام سنگین (گاو و گوساله) از سال ۱۳۹۸ با برآورد در سطح کشور به صورت فصلی اجرا می‌شود. طراحی این دو طرح با استفاده از شیوه‌های نوین نمونه‌گیری و گردآوری اطلاعات به صورت تلفنی انجام می‌شود.

۲- **آمار کشتار دام کشتارگاه‌های کشور:** اجرای آمارگیری از کشتار دام کشتارگاه‌های کشور از سال ۱۳۴۷ شروع شده که نتایج این طرح تا سال ۱۳۹۶ به صورت سالانه منتشر می‌شد. از سال ۱۳۹۷ با هدف تولید آمار بهنگام، نتایج طرح مذکور به صورت فصلی منتشر می‌شود. با توجه به استقبال برنامه‌ریزان و کاربران از نتایج این طرح، از ابتدای سال ۱۳۹۸، نتایج این طرح به صورت ماهانه منتشر می‌شود. از ابتدای سال ۱۳۹۹ با انتشار نتایج آمار کشتار دام کشتارگاه‌های کشور به صورت ماهانه و نتایج طرح‌های اندازه‌گیری تعداد و تولیدات دام سبک و دام سنگین به صورت فصلی، آمار مربوط به چرخه تولید و عرضه گوشت قرمز کشور به صورت فصلی منتشر می‌شود. در این چرخه تغییرات مربوط به تعداد دام پروار شده در بهره‌برداری‌های دارای دام و تعداد دام کشتار شده در کشتارگاه‌های رسمی کشور به صورت فصلی رصد می‌شود..

۳- **آمار کشتار طیور کشتارگاه‌های رسمی کشور:** براساس تحقیقات انجام شده بیش از ۹۰ درصد تولید گوشت طیور کشور در کشتارگاه‌ها عرضه می‌شود. با توجه به اهمیت گوشت مرغ در سبد غذایی خانوارها، طراحی آمارگیری از کشتار طیور کشتارگاه‌های کشور از ابتدای سال ۱۳۹۹ در دستور کار مرکز آمار قرار گرفت. با مطالعات انجام شده و تهیه فهرست کشتارگاه‌ها که با همکاری سازمان دامپزشکی کشور انجام شد، اجرای این طرح مهم از دی ماه سال ۱۳۹۹ شروع و آمار کشتار طیور به صورت فصلی منتشر می‌شود. بر اساس برنامه‌ریزی‌های انجام شده آمار مربوط به کشتار طیور از زمستان سال جاری به صورت ماهانه منتشر می‌شود.

۴- **آمارگیری از گلخانه‌های کشور:** در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، یکی از اهداف بخش کشاورزی، افزایش کمی و کیفی تولید محصولات سالانه (زراعی) و دایمی (باغی) کشور می‌باشد که با استفاده مطلوب و اصولی از منابع و امکانات و با به‌کارگیری شیوه‌های نوین تولید محصولات امکان‌پذیر می‌شود. در این راستا پرورش گیاهان در محیط تحت کنترل (گلخانه‌ها) از جمله راهکارهای مؤثری است که می‌تواند علاوه بر افزایش راندمان تولید محصولات زراعی و باغی و اشتغال زایی، در مصرف آب بخش کشاورزی نیز صرفه جویی قابل ملاحظه‌ای ایجاد نماید. با برنامه‌ریزی‌های بعمل آمده در سال‌های اخیر تاسیس گلخانه‌ها و تولید محصولات گلخانه‌ای در کشور روند رو به رشدی داشته است. به‌منظور شناخت وضعیت گلخانه‌ها از نظر توزیع جغرافیایی، نوع محصولات و مقدار تولید

محصولات گلخانه‌ای، وجود آمار و اطلاعات دقیق و بهنگام، امری اجتناب ناپذیر است. با توجه به این موضوع مطالعه به‌منظور تهیه طرح آمارگیری از گلخانه‌ها از سال ۱۳۹۸ در دستور کار قرار گرفت و آمارگیری از این رشته فعالیت با دو هدف تهیه چارچوب (فهرست نام و نشان و مشخصات گلخانه‌ها) و گردآوری آمار مرتبط با تولید محصولات گلخانه‌ای در آذرماه سال ۱۳۹۹ به‌مرحله اجرا درآمد. در این طرح آمارگیری که برای اولین بار به مرحله اجرا درآمد اطلاعات مهمی در مورد تعداد و مساحت گلخانه‌ها، سطح زیرکشت و مقدار تولید محصولات گلخانه‌ای گردآوری و نتایج آن در قالب جداول متنوع منتشر شده است.

۵- طرح‌های آمارگیری از مرغداری‌ها و گاوداری‌های صنعتی و واحدهای پرورش قارچ خوراکی کشور: پرورش مرغ به شکل صنعتی در ایران از سال ۱۳۳۳ با وارد کردن جوجه مرغ‌های یک‌روزه یا تخم‌مرغ‌های نطفه‌دار از نژادهای اصلاح شده خارجی آغاز شد و توسعه آن در این مدت به حدی بود که امروزه توانسته است بخش قابل توجهی از پروتئین حیوانی کشور را تأمین نماید. صنعت پرورش طیور در کشور ما از شش فعالیت اصلی، پرورش مرغ لاین، مرغ اجداد، مرغ مادر، مرغ تخمگذار، مرغ گوشتی و یک فعالیت جنبی پرورش پولت تشکیل شده است. مرکز آمار ایران آمارگیری از فعالیت‌های مختلف این صنعت را از سال ۱۳۶۵ آغاز نموده و در سال‌های گذشته بسته به مورد طرح‌های آمارگیری متنوعی از این رشته فعالیت‌ها به‌ویژه میزان تولید و نحوه فعالیت مرغداری‌های پرورش مرغ تخمگذار، مرغ گوشتی، مرغ مادر و موسسات جوجه کشی اجرا نموده است. در این راستا آمارگیری از ۴ فعالیت یاد شده در سال ۱۳۹۹ انجام و نتایج آن‌ها منتشر شده است.

آمارگیری از گاوداری‌های صنعتی از سال ۱۳۶۹ شروع شده که آخرین آمارگیری از این رشته فعالیت سال ۱۳۹۸ به مرحله اجرا درآمده است. بر اساس نتایج این طرح در حالی که گاوداری‌های صنعتی حدود ۵ درصد واحدهای پرورش گاو و گوساله کشور را به خود اختصاص داده‌اند و در شرایطی که فقط از ۵۰ درصد ظرفیت گاوداری‌های صنعتی استفاده می‌شود، بیش از ۳۳ درصد گاو و گوساله کشور در این گاوداری‌ها پرورش داده می‌شود. در این گاوداری‌ها ۶۰ درصد شیر و ۵۸ درصد گوشت گاو و گوساله کشور تولید می‌شود.

آمارگیری از واحدهای پرورش قارچ خوراکی با هدف شناخت وضعیت توزیع جغرافیایی این موسسات و مقدار تولید قارچ خوراکی کشور از سال ۱۳۸۰ با سری زمانی ۵ ساله شروع شد. آخرین آمارگیری از این فعالیت در تابستان سال جاری اجرا و نتایج آن زمستان منتشر می‌شود.

۶- آمارگیری از مزارع آبی پروری کشور: با توجه به اهمیت تکثیر و پرورش آبزیان خوراکی به‌منظور تأمین بخشی از پروتئین مورد نیاز جامعه، در سال جاری برای اولین بار طرح آمارگیری از مزارع آبی پروری کشور با دو هدف بهنگام‌سازی فهرست نام و نشان واحدهای آبی پروری و گردآوری آمار مرتبط با تولید انواع ماهیان خوراکی در دستور کار قرار گرفت. آمارگیری از این رشته فعالیت در مهر و آبان ماه سال جاری اجرا و نتایج اولیه آن تا آخر سال جاری منتشر می‌شود.

۷- ایجاد ثبت پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور: ترکیب اجتماعی جمعیت ایران، متشکل از سه جامعه شهری، روستایی و عشایری است. این جوامع از لحاظ اقتصادی و اجتماعی، تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند که باید در برنامه‌ریزی‌ها مد نظر قرار گیرد. جامعه عشایر کوچنده، جامعه‌ای است با ساختار ایلی که زندگی مردم آن مبتنی بر کوچ است و با توجه به شرایط اقلیمی و طبیعی با بهره‌برداری از منابع طبیعی برای دام‌های خود اتکای معاش آن‌ها بر پایه دامداری بنا شده است. این شیوه زندگی، از بهترین شیوه‌های تولید و بهره‌برداری از منابع طبیعی و مراقبت از محیط زیست به شمار می‌آید. حدود ۳۰ درصد دام سبک کشور توسط جامعه عشایر کوچنده پرورش داده می‌شود، این موضوع نشان دهنده‌ی نقش بسیار مهم و تأثیرگذار این جامعه در تولید گوشت قرمز است. به‌منظور شناسایی خانوارهای عشایر کوچنده، سه سرشماری در سال‌های ۱۳۶۶، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۷ از این جامعه اجرا شده است. مرکز آمار ایران با هدف تغییر رویکرد روش‌های گردآوری آمار و اطلاعات از شیوه سنتی به روش استفاده از داده‌های ثبتی، مطالعات اولیه در خصوص امکان گردآوری اطلاعات مورد نیاز از خانوارهای عشایر کوچنده کشور را با همکاری سازمان امور عشایر ایران انجام داد و پس از طراحی سامانه و گردآوری داده‌ها در سال ۱۳۹۸، ثبت پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور از طریق اتصال با بیش از ۱۴ پایگاه اطلاعاتی کشور ایجاد و آبان ماه ۱۳۹۹ خلاصه نتایج آن منتشر شد. با اجرای این طرح مهم علاوه بر صرفه جویی در هزینه‌ها، امکان بهنگام‌سازی اطلاعات در فاصله زمانی مشخص فراهم شد. در سال جاری ضمن بهنگام‌سازی اطلاعات تعدادی از استان‌ها، مقدمات استخراج نتایج شهرستانی، جمعیت عشایر کوچنده بر اساس محل استقرار بیلاقی و قشلاقی فراهم شده که نتایج آن طی هفته آمار و برنامه‌ریزی منتشر می‌شود.

۸- سرشماری عمومی کشاورزی: سرشماری عمومی کشاورزی با هدف تهیه چارچوب بهره‌برداران کشاورزی در سال‌های ۱۳۵۲، ۱۳۶۷، ۱۳۷۲، ۱۳۸۲ و ۱۳۹۳ به مرحله اجرا درآمده است. در سرشماری‌های اجرا شده علاوه بر تهیه فهرست نام و نشان بهره‌برداران کشاورزی، اطلاعات با ارزشی در مورد مهمترین فعالیت‌های بخش کشاورزی شامل سطح کاشت و مقدار تولید محصولات سالانه و دائمی و تعداد دام سبک و سنگین و سایر فعالیت‌های مهم کشاورزی گردآوری و نتایج آن در سطح کوچک‌ترین واحد جغرافیایی (آبادی و شهر) منتشر شده است. در سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳ با تغییر رویکرد مرکز آمار ایران، گردآوری اطلاعات به روش الکترونیکی (استفاده از تبلت به جای پرسشنامه کاغذی) انجام شد.

امید است در آینده نزدیک با اجرای طرح‌های ویژه، آمار مربوط به تولید محصولات مهم سالانه و دائمی نیز به صورت سالانه گردآوری و منتشر شود. در صورتی که اعتبارات این‌گونه طرح‌های حیاتی که با امنیت غذایی جامعه ارتباط مستقیم دارد تأمین شود، این ظرفیت در دفتر تخصصی مرکز آمار ایران برای اجرای این قبیل آمارگیری‌ها که با عنوان آمارگیری‌های سریع (Rapid Survey) شناخته می‌شوند، وجود دارد.

ابوطالب عزیزی

مدیرکل دفتر کشاورزی